

Cultuurhistorisch Onderzoek Nudepark 2

Wageningen, maart 2012

Jan Neefjes | Overland
met medewerking van
Luuk Keunen | Raap

Inhoudsopgave

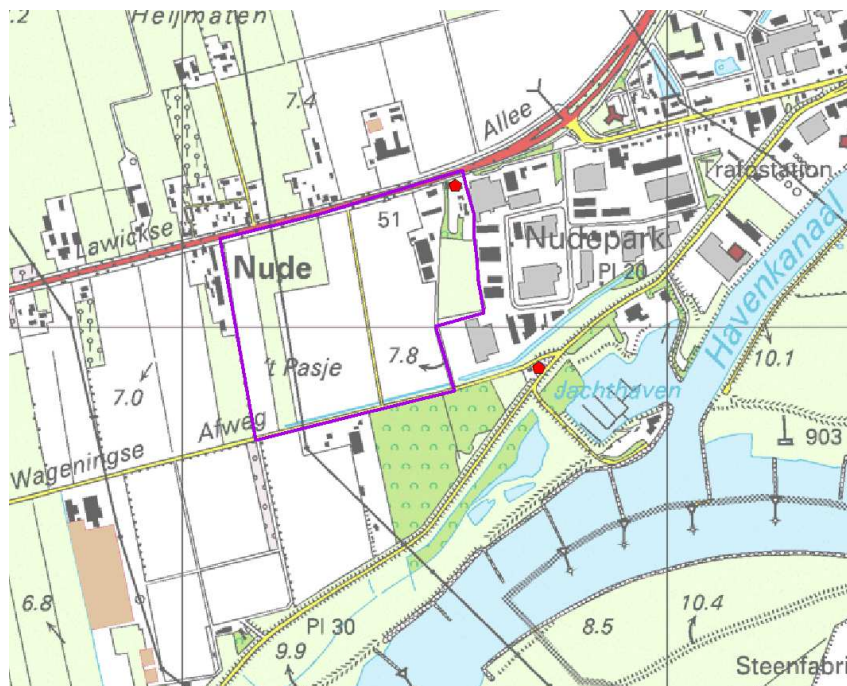
1	INLEIDING	3
2	ONTSTAANSWIJZE VAN HET LANDSCHAP	4
	<i>Stuwwallen</i>	4
	<i>Stroomruggen</i>	4
	<i>Kommen</i>	4
3	NUDEPARK IN HET LANDSCHAP	5
	<i>Landschapstypen</i>	5
	<i>Nudenoord</i>	5
	<i>Oude wegen</i>	5
	<i>Groen</i>	6
	<i>Water</i>	7
	<i>Verstoringsen</i>	7
4	HISTORISCH-RUIMTELIJKE KWALITEITEN VAN HET GEBIED	8
5	OPMERKINGEN BIJ HET SCHETSONTWERP VAN 12 SEPTEMBER 2011	9
6	AANBEVELINGEN BIJ DE INRICHTING VAN HET GEBIED	10
	<i>Uitzicht afsplitsing Wageningse Afweg</i>	10
	<i>Landelijke Wageningse Afweg</i>	10
	<i>Parkeerterrein bussen en vrachtwagens</i>	10
	<i>Wegen- en groenstructuur</i>	11
	<i>Aard van de beplanting</i>	11
	<i>Retentiebekkens</i>	11
	<i>Naamgeving</i>	11
	<i>Aard van de bebouwing en nieuwe kwaliteiten</i>	12
8	BRONNEN	12
	<i>Belangrijkste kaarten</i>	12
	<i>In het bijzonder geraadpleegde literatuur</i>	12

1 Inleiding

In opdracht van KlokOntwikkeling is onderzoek verricht naar de cultuurhistorie van het toekomstige bedrijventerrein Nudepark 2. De resultaten zullen een rol spelen in de ruimtelijke onderbouwing van het nieuwe bestemmingsplan. Het onderzoek is verricht op instigatie van de gemeente Wageningen. Voor zover bekend heeft de gemeente geen richtlijnen voor het werk meegegeven.

Het onderzoek en de voorliggende rapportage hebben als doel om het historische landschap van het gebied te verhelderen en om aanbevelingen te geven. De aanbevelingen beogen de bestaande historisch gegroeide ruimtelijke kwaliteiten te benutten in de toekomstige inrichting en bij het toekomstig beheer. Afstemming met andere functies / kwaliteiten heeft (nog) niet plaatsgevonden. Meer integraal en diepgaand advies kan tot stand komen door deelname aan een ontwerpssessie of een bijeenkomst met ontwerpers / planvormers.

Historisch-bouwkundig onderzoek valt niet onder deze rapportage. Het monument Nudenoord zal in het kader van het plan geen wijzigingen ondergaan.

Topografische kaart met in paars de omtrekken van het plan voor Nudepark 2 en in rood de monumenten Nudenoord (aan Lawickse Allee) en Grebbedijk 12 (op het kruispunt van Wageningse Afweg en Grebbedijk).

2 **Ontstaanswijze van het landschap**

Stuwwallen

Het gebied ligt tussen twee zogenaamde stuwwallen: de stuwwal Wageningen – Ede in het oosten en die van de Utrechtse Heuvelrug, met als uiterste puntje de Grebbeberg, in het westen. Het gebied tussen Veluwe en Utrechtse Heuvelrug wordt aangeduid als de Gelderse Vallei. In het zuiden, ter plekke van het plangebied, wordt de Gelderse Vallei begrensd door de Rijn. De Rijn heeft hier kleigronden afgezet, terwijl de rest van de Gelderse Vallei vooral uit zandgronden bestaat.

Stroomruggen

Het gebied hoort tot de zogenaamde 'stroomrugontginningen'. De stroomrug is een bij rivieroverstromingen afgezette rug van zandige rivierklei die op vrij korte afstand van de rivier is ontstaan. Stroomruggen waren al in de middeleeuwen aantrekkelijk om te ontginnen en om als landbouwgebied in gebruik te nemen. Ze hebben een vrij hoge en droge ligging ten opzichte van de andere delen van het rivierenlandschap. De bodem bestaat uit vruchtbare, zandige klei met een goede structuur die een teveel aan water gemakkelijk doorlaat, maar ook vocht goed kan vasthouden. Om deze reden kunnen we aannemen dat veel van deze stroomruggen al in de middeleeuwen in gebruik zijn genomen als landbouwgrond. Ze werden meestal niet systematisch in cultuur gebracht. De ligging van nieuwe wegen, perceelsgrenzen en sloten werd beïnvloed door de natuurlijke gesteldheid en door de acties van individuele ontginners. Er ontstond een onregelmatig en vaak ook kleinschalig patroon van perceelsgrenzen, sloten, en wegen. Stroomruggen waren bewoond en in gebruik als akkers, tuinen en boomgaarden.

Kommen

Achter de stroomruggen liggen zogenaamde kommen, lager gelegen gebieden, met zwaardere, dichtere en nattere klei, die minder gemakkelijk te ontginnen waren. Ook deze gebieden waren in gebruik, meestal als weide- en hooiland. Pas in een laat stadium, soms pas na de middeleeuwen, werden ze ontwaterd door middel van sloten en in percelen ingedeeld. De systematische ontwatering en ontginning leidde tot een regelmatige perceelsindeling, met rechte en vrij grootschalige kavelgrenzen, wegen en sloten. Kommen waren onbewoond en voor het grootste deel in gebruik als graslanden.

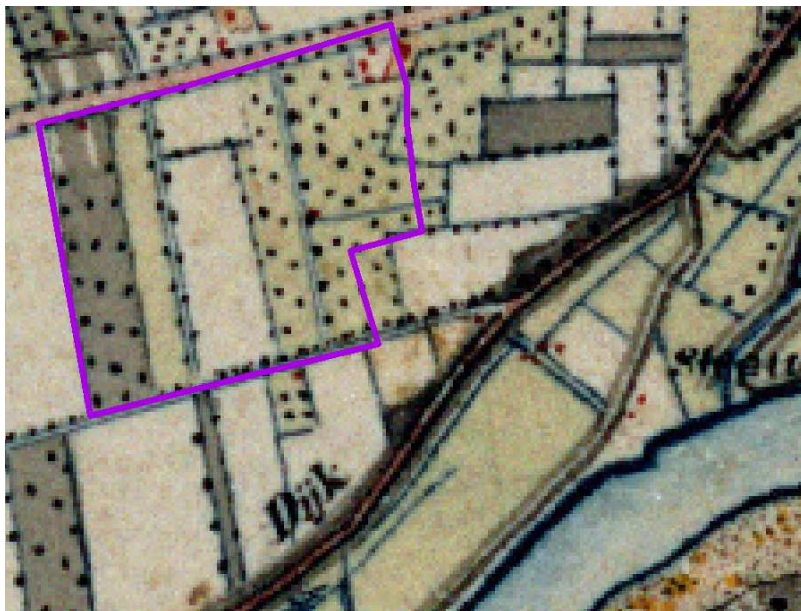

Hoogtebeeld van de zuidelijke Gelderse Vallei, gelegen tussen twee stuwwallen en de Rijn. Ter plekke van het studiegebied neemt het maaiveld in hoogte af van het zuidoosten (stroomrug) naar het noordwesten (karakter van een kom).

3 *Nudepark in het landschap*

Landschapstypen

Nudepark 2 ligt grotendeels op een tussenvorm van stroomruggen en kommen. Het deel dat grenst aan Nudepark 1, met een ligging dicht bij het Havenkanaal (een vroegere Rijnloop) is te typeren als een stroomrug. Het was vanouds in gebruik als akker, tuin of boomgaard en kleinschalig en onregelmatig ingedeeld. Het westen ligt op een lage rand van de stroomrug en heeft zowel eigenschappen van een kom als van een stroomrug. In de Middeleeuwen was het waarschijnlijk een zeer open gebied met graslanden. Maar het gebied kon worden ontwaterd en in de negentiende eeuw werd het gekenmerkt door akkers en boomgaarden, en daarmee had het een stroomrugkarakter gekregen. Het komkarakter was echter niet verdwenen, want het gebied was nog steeds nauwelijks bewoond, lager gelegen dan het oosten en de perceelsindeling was rechtlijnig en grootschalig. De rechte lijnen zijn op 19^e-eeuwse kaarten goed te zien. Ze liepen door vanaf de Lawickse Allee tot aan de Grebbedijk.

Omtrek van Nudepark 2 op de Topografisch militaire kaart van omstreeks 1850. De overgang van een onregelmatige en kleinschalige structuur (in het oosten) naar een grootschalige, rechthoekige structuur (in het westen) is hier goed op te zien.

Nudenoord

Nudenoord werd in 1842 gebouwd door de joodse grootgrondbezitter Jacob Marcus Rosenik. (Storms-Smeets, 2011). Op de kadasterkaart van 1832 (niet afgebeeld) is te zien dat er al eerder een gebouwencomplex Neudenoord bestond. Mogelijk was dit al een buitenplaats bij een boerderij. Nudenoord ligt nog juist in het deel van het gebied met een wat minder regelmatige perceelsindeling. Op 20^e-eeuwse kaarten is een tuinaanleg te zien op het perceel achter het huis. Het opgaande groen achter Nudenoord is een restant van deze tuinaanleg. De tuin maakt, als gevolg van de onregelmatige perceelsindeling, nog steeds een schuine hoek ten opzichte van de Lawickse Allee.

Oude wegen

De Lawickse Allee en de Wageningse Afweg zijn beiden ouder dan 1850 en we kunnen ze daarom aanmerken als 'oude wegen'. De huidige Lawickse Allee is al te zien op een kaart van Jacob van Deventer van omstreeks 1560 en bestond vermoedelijk zelfs al in de middeleeuwen, als onderdeel van de regelmatige ontginningen ten westen van Nudenoord. In eerste instantie was het waarschijnlijk een nog onbeduidende weg, en waren de Haarweg en Afweg belangrijker. In de eerste decennia van de negentiende eeuw werd de weg verhard en van laanbomen voorzien. Op kaarten kreeg de weg

aanduiding Straatweg van Utrecht naar Arnhem. De weg was een belangrijke verkeersader geworden, een voorloper van de huidige A12. De afbuiging naar het noorden (ten oosten van Nudenoord) stamt uit 1960. Tot die tijd liep de weg rechtdoor naar de stad over wat nu Nude is. Vanaf 1960 werd de straatweg Lawickse Allee genoemd.

De Wageningse Afweg staat al op een kaart van 1635 en is waarschijnlijk nog ouder. Beide wegen maken onderdeel uit van de rechthoekige structuur van het gebied ten westen van Nudenoord. Tussen de Straatweg en de Afweg liepen op de perceelsgrenzen enkele kleine verbindingswegen. Er bestaan er nog twee; één midden door het gebied en een op de oostrand van het plangebied.

Verbindingsweggetje tussen de Wageningse Afweg en de Lawickse Allee (op de achtergrond).

Groen

Tot in de jaren zestig bood het plangebied een vrij besloten indruk door de aanwezigheid van veel boomgaarden. Die werden in de jaren zestig en zeventig omgezet in akkers en weilanden. Vrijwel alle nog bestaande opgaande beplanting komt overeen met historische beplanting.

In het westen is de beplanting vrij laag. Het betreft de laanbeplanting aan de Lawickse Allee en de bomenrij aan de westgrens van het plangebied. Hiermee in contrast staat de hoge bomenrij aan de oostgrens van het plangebied en het hoge opgaande groen achter Nudenoord. Het contrast in de beplanting weerspiegelt de al genoemde overgang van het kleinschalige, meer besloten oosten en het grootschalige en open westen van het plangebied. Overigens komt ook in het oosten lage beplanting voor in de vorm van een knotwilgenrij op de grens van het plangebied loodrecht op de Afweg.

Lage opgaande beplanting aan de westgrens van het plangebied (links) en hoogopgaande beplanting aan de oostgrens (rechts op de achtergrond).

Water

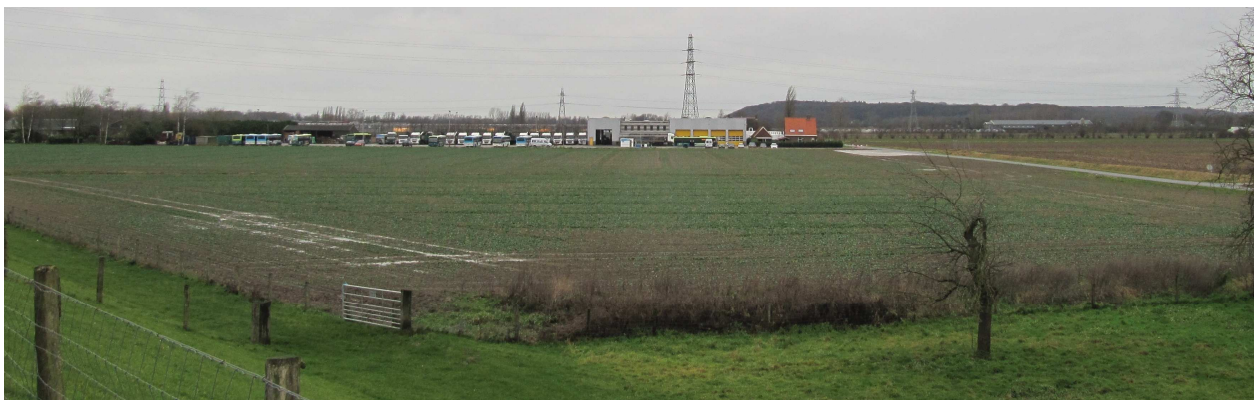
Het gebied is in percelen verdeeld door smalle sloten en greppels. Ook aan weerszijden van de wegen liggen sloten. Langs de noordkant van de Wageningse Afweg ligt een breder water dat in zijn huidige breedte niet op historische kaarten voor komt.

De Wageningse Afweg en de flankerende sloot zullen Nudepark 2 aan de zuidkant begrenzen.

Verstoringsen

Het historische landschap van het plangebied is nog als vrij gaaf te kenmerken. Het parkeerterrein voor bussen en vrachtwagens tussen Grebbedijk en Afweg vormt samen met het bedrijfsgebouw dat hier staat een bijzonder detonerende factor in het landschap en in het doorzicht richting Grebbeberg.

4 Historisch-ruimtelijke kwaliteiten van het gebied

Het gebied ligt op de zuidelijke rand van de grote open ruimte, daar waar de uiteinden van de stuwwallen van de Veluwe en de Utrechtse Heuvelrug elkaar dicht naderen. Zowel de aanwezigheid van de stuwwallen (vooral de Grebbeberg) als die van de Rijn (in de vorm van de Grebbedijk) is in het gebied goed waarneembaar.

Het gebied ten westen van Nudenoord heeft de historische grote schaal, met rechte, noordzuid-lopende lijnen goed behouden. Die schaal is vanaf de dijk, de Lawickse Allee en de Wageningse Afweg goed waar te nemen. De grote schaal versterkt de beleving van de grote ruimte tot aan de Grebbeberg en maakt het mogelijk tot op de randen van de ruimte (Grebbeberg en Grebbedijk) te kijken.

In het gebied is nog steeds de overgang tussen de twee karakters van het gebied waarneembaar, zowel wat betreft perceelsstructuur als de aard van de beplanting.

De Grebbedijk en de Wageningse Afweg hebben nog steeds hun landelijke en kleinschalige karakter. In zekere zin heeft ook de grotere Lawickse Allee nog een historisch karakter, met name als we die vergelijken met de periode direct na de verbetering in de vroege negentiende eeuw, toen hij als verkeersader was aangelegd.

Uitzicht vanaf de Grebbedijk naar het noorden, waarbij het grootschalige karakter, en de rechte noord-zuidgerichte lijnen opvallen.

Uitzicht vanaf de Lawickse Allee over het gebied in de richting van de Grebbedijk.

5 **Opmerkingen bij het schetsontwerp van 12 september 2011**

Als landelijk gebied plaats maakt voor een bedrijventerrein betekent dat een ingrijpende verandering in het historische landschap. De grote ruimte tussen Wageningen en de Grebbeberg wordt ter hoogte van de Lawickse Allee zo'n 20% kleiner (was 2,4 km vanaf Nudenoord, wordt 1,9 km). De voorliggende notitie gaat er vanuit dat de komst zorgvuldig door de gemeente Wageningen is afgewogen en dat de komst van het terrein niet meer ter discussie staat. In het onderstaande enkele opmerkingen bij het schetsontwerp van 12 september 2011.

Positief aan de inrichting is dat de oude overgang van kleinschalig, droog en onregelmatig, naar grootschaliger, natter en regelmatig, binnen het bedrijventerrein nog herkenbaar zal zijn. Ten oosten van Nudenoord, in het bestaande Nudepark 1, is de wegstructuur onregelmatig en zijn de lijnen minder lang. Hier is ook hoog opgaand groen, iets wat vanouds meer in dit landschap thuishoort. In het plan wordt het restant van de tuin van Nudenoord gerespecteerd en groen gelaten. De onregelmatige vorm van het aansluitende perceel ten zuiden van Nudenoord blijft intact en zal worden geaccentueerd als 'groene scheg'.

Ten westen van Nudenoord blijft het gebied ingericht in grote rechthoekige blokken. De kenmerkende noordzuidrichting blijft behouden. Doordat deze echter wordt onderbroken door oost-westwegen met beplanting zal deze minder prominent worden.

Positief is ook dat de historische verbindingsweggetjes tussen Lawickse Allee en Wageningse Afweg blijven bestaan als paden binnen het wegenstelsel van het bedrijventerrein (ontsluiting langzaam verkeer).

De voorgestelde retentiebekkens langs de westrand zijn een wezensvreemd element in het gebied. Plas-drassituaties kwamen hier in zowel in het natuurlandschap als in het cultuurlandschap niet voor. Het gebied was waarschijnlijk alleen periodiek nat. Waarschijnlijk zijn er door de nabijheid van de Rijn sterk wisselende grondwaterstanden en is de plas-drassituatie daardoor moeilijk te realiseren.

*Het Schetsontwerp-
totaalplan van 12
september 2011*

6 **Aanbevelingen bij de inrichting van het gebied**

Uitzicht afsplitsing Wageningse Afweg

De plek waar de Wageningse Afweg van de Grebbedijk afsplitst (bij het monument Grebbedijk 12) geeft komend vanaf Wageningen een fraai landelijk uitzicht over de lengte van de Afweg en over de grote open ruimte tussen Wageningen en Grebbeberg. Veel toeristen en recreanten fietsen en wandelen langs deze plek.

De inrichting biedt kansen om dit panorama te behouden. Ten zuiden van de Afweg is immers geen bebouwing gepland en blijft een landelijk uitzicht behouden. Aan de noordkant ligt langs de weg een breed water met daarachter een groenstrook. Daarmee blijft de bebouwing op enige afstand van de Afweg. Het verdient aanbeveling om bij de inrichting van de weg en de groenstroken en bij het toekomstig beheer steeds rekening te houden met dit panorama. Mogelijk kunnen de bomen worden gesnoeid die het zicht beperken.

Wageningse Afweg gezien vanaf de Grebbedijk. Het zicht op de Grebbeberg gaat nu enigszins schuil achter de jonge boompjes op de voorgrond.

Landelijke Wageningse Afweg

De Wageningse Afweg zelf heeft nog een landelijk karakter. Dat ligt niet aan alleen aan open uitzicht op het omliggende landschap, maar ook aan de kleine dimensionering van de weg. Het is aan te bevelen om de Afweg landelijk te houden. Ontsluiting van het bedrijventerrein zou dan via de wegen op het terrein zelf moeten gebeuren. Op die manier blijft het afsplitsingspunt van de Wageningse Afweg het beginpunt van landelijk Wageningen.

Parkeerterrein bussen en vrachtwagens

Het parkeerterrein tussen Wageningse Afweg en Grebbedijk lijkt in het schetsontwerp te zijn verdwenen. Mocht dat in de praktijk niet het geval zijn, dan is het aan te bevelen om dit parkeerterrein een nieuwe plek te geven op het nieuwe bedrijventerrein. Dit zal een grote landschappelijke winst betekenen en is dan een soort landschappelijke compensatie voor de komst van Nudepark 2.

Wegen- en groenstructuur

Wellicht is het mogelijk de wegenstructuur binnen het bedrijventerrein nog beter aan te passen aan de grootschalige en rechtlijnige historische structuur van het gebied.

Enkele aandachtspunten hierbij:

- Het oost-westaccent is belangrijk binnen het gebied zelf. Het schetsontwerp biedt de mogelijkheid om vanuit het bedrijventerrein visueel contact te behouden met de grote ruimte tussen Wageningen en de Grebbeberg en met de Grebbeberg zelf. Dit pleit er voor om de oost-westverbindingen open te houden (vrij van laanbeplanting of andere hoge elementen). Ook de beplanting aan de westelijke rand van het gebied zou dan ter plekke van de oost-weststraten open gelaten moeten worden.
- Het historische noord-zuidaccent is belangrijk bij het overzicht over het gebied vanaf de Grebbedijk en (in mindere mate) de Wageningse Afweg en de Lawickse Alle. Dat kan door juist de noord-zuidlijnen tussen Wageningse Afweg en Lawickse Allee te accentueren, met b.v. bomenrijen.

Aard van de beplanting

In de loop van de jaren '70 is de fruitteelt grotendeels uit het gebied verdwenen. Mogelijk kan de beplanting aansluiten bij het vroegere karakter als fruitgebied. Dat kan door fruitbomen te planten, maar mogelijk ook door beplanting het aanzicht van windsingels te geven. Die stonden hier rond de fruitboomgaarden. De windsingels zijn smalle, maar weinig doorzichtige rechte bomenrijen die goed in het gebied passen. Ze worden regelmatig machinaal gesnoeid waardoor ze op een gewenste hoogte en breedte worden gehouden. De bomenrij tussen Afweg en Grebbedijk die aansluit op de westrand van het plangebied is waarschijnlijk zo'n windsingel geweest.

Windsingel van elzen (tussen de Wageningse Afweg en de Grebbedijk)

Retentiebekkens

De retentiebekkens zullen de rand van de grote ruimte tussen Wageningen en de Grebbeberg vormen, en dus is de vormgeving belangrijk. De noord-zuidoriëntatie past goed in het landschap. Er zal gegraven moeten worden om het maaiveld dichterbij het grondwater te brengen. Het verdient aanbeveling het terrein hierbij zo vlak mogelijk te houden en vrij van opgaand geboomte. Een idee is het om het terrein door lokale boeren of schapenhouders te laten begrazen en zo de vegetatie kort te houden. Op die manier blijven deze percelen bijdragen aan de grote ruimte tussen Wageningen en de Grebbeberg.

Naamgeving

We adviseren om de historische naam van het gebied, **Pasmaten**, aan de gemeente voor te stellen voor de nieuwe straatnaamgeving.

Aard van de bebouwing en nieuwe kwaliteiten

Hoe mooi een terrein ook is ingericht, de bebouwing bestaat vaak uit gebiedsvreemde, veelal grijze schoenendozen. Het schetsontwerp nodigt uit om de aard van de bebouwing aan te laten sluiten bij de omgeving en hopelijk voelen de zich hier vestigende ondernemers zich hiertoe ook uitgenodigd. Belangrijke zone is de Groene Scheg, dat met aangepaste bebouwing een fraai centraal karakter zou kunnen krijgen.

Voor de omgeving zijn echter de buitenranden het belangrijkste. Op de Grebbedijk zal de zuidrand van Nudepark 2 zeer prominent zichtbaar zijn voor toeristen en recreanten die vanaf Rhenen richting Wageningen fietsen of wandelen. Fraaie bebouwing en beplanting en een net beheer van de kavels (geen rommelige opslag aan de zijde van de Afweg) is hier belangrijk.

Nog belangrijker is het aanzien vanaf de Lawickse Allee. De entree van de Wageningse bebouwde kom ligt nu nog bij het rijksmonument Nudenoord. Voor automobilisten en fietsers vanaf Rhenen komt de entree nu veel westelijker te liggen. De historische kwaliteiten van het gebied (groot open gebied met zicht op de Grebbedijk) zullen niet meer zichtbaar zijn. Deze entree vraagt om nieuwe kwaliteiten (representativiteit, vormgeving gebouwen, water, groen). Ook de afstand tussen weg en bebouwing is een factor van belang. Die bepaalt het zicht op de buitenplaats Nudenoord voor wie op de Lawickse Allee Wageningen nadert.

8 Bronnen

In het onderzoek is gebruik gemaakt van parate kennis, literatuur en historische kaarten.

Belangrijkste kaarten

Huidige topografische en aardkundige situatie:

- Topografische kaart: 1:25.000 (Topografische Dienst)
- Recente luchtfoto's (provincie Gelderland, Google-Earth)
- Actueel Hoogtebestand Nederland (Topografische Dienst)
- Bodemkaart (Stichting voor Bodemkartering / Alterra)

Historische situatie:

- De Militaire Topografische Kaart (omstreeks 1850)
- Bonnekaarten (periode 1870 – 1940)
- Topografische kaart omstreeks 1960
- Diverse kaarten in Gast (2009).

Digitale kaarten

- Histland Gelderland (Alterra / Overland, website provincie Gelderland)

In het bijzonder geraadpleegde literatuur

Gast K., B. Kernkamp en P. Leenknecht, 2009

Wageningen, gemeten en getekend; een greep uit vier eeuwen kaarten van Wageningen (vooral over historische kenmerken Afweg)

Storms Smeets, 2011

Gelders Arcadië; Atlas van een buitenplaatsenlandschap. (vooral over buitenplaats Nudenoord).